

Emilia POLAK*, Adriana TULSKA-BOGACKA**, Agnieszka RUMIEŻ***

PROBLEMATYKA OCHRONY „TRUDNEGO” DZIEDZICTWA NA PRZYKŁADZIE ZESPOŁU ZAMKOWO-PALACOWEGO W ŻARACH. PERSPEKTYWA URBANISTYCZNO-ARCHITEKTONICZNA

Przedmiotem przedstawionych w artykule badań jest zespół zamkowo-pałacowy w Żarach wraz z otoczeniem historycznym, urbanistycznym i kulturowym. Praca jest podsumowaniem najważniejszych osiągnięć badawczej pracy magisterskiej, której efektem końcowym jest projekt modernizacji zespołu zabytkowego z elementami rewaloryzacji i adaptacji.

Słowa kluczowe: dziedzictwo, zamek Bibersteinów i pałac Promnitzów, Ziemia Zachodnie, Żary

1. WPROWADZENIE

1.1. Przedmiot, cel, zakres i metody badawcze

Przedmiotem poniższych badań jest zespół zamkowo-pałacowy w Żarach, którego bogata historia, układ przestrzenny, jak i kontekst polityczno-kulturowy umożliwiają refleksję nad zagadnieniami „niechcianego” tudzież „trudnego”, a najlepiej po

* Niezależny badacz (EP). ORCID: 0000-0002-4361-0840.

** Uniwersytet Zielonogórski, Wydział Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska, Instytut Architektury i Urbanistyki. ORCID:0000-0001-7289-7353.

*** Politechnika Poznańska, Wydział Architektury, Instytut Architektury, Urbanistyki i Ochrony Dziedzictwa. ORCID: 0000-0001-7367-8240.

prostu współdzielonego dziedzictwa (*shared heritage*¹), ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień związanych z Ziemią Odzyskaną.

Artykuł został oparty na badaniach i analizach przeprowadzonych w pracy dyplomowej magisterskiej pt. *Rewitalizacja z adaptacją zamku Bibersteinów i pałacu Promnitzów w Żarach* [Polak, Tulska 2020]. Problematyka została zdefiniowana i opisana przy zastosowaniu metody historyczno-interpretacyjnej, metod jakościowych oraz wielokrotnego studium przypadku.

1.2. Stan badań

Najbardziej bieżącym opracowaniem dotyczącym kompleksu zamkowo-pałacowego w Żarach jest opis zawarty w *Zamkach, dworach i pałacach województwa lubuskiego* pod red. Barbary Bielinis-Kopeć z 2008 roku. W 2013 roku zostało wydane opracowanie podejmujące osobno problematykę parków i ogrodów pałacowych pt. *Zabytkowe parki województwa lubuskiego*, również pod redakcją obecnego Lubuskiego Konserwatora Zabytków. Znamienne jest, że te dwa zespoły, które powstały jako jeden narastający w splątanych interrelacjach organizm, zostały opisane oddzielnie. W opinii autorki artykułu odzwierciedla to obecną przestrzenną dychotomię tych miejsc, a jednocześnie podkreśla urbanistyczne zerwania, które zdefiniowały dynamikę współczesnego rozwoju Żar.

Kluczowa dla postępu pracy była analiza kart ewidencyjnych zabytków wraz z opisem sporządzonym przez mgr Krystynę Kroman z PKZ w Szczecinie, studium historyczno-opisowego opracowanego przez mgr. Wiesława Borowskiego, inwentaryzacji wykonanej przez Antoniego Kašinowskiego [Kondziela 2017] z PKZ Szczecin w 1960 roku oraz inwentaryzacji W. Junga w *Die Kunstdenkmäler der Provinz Brandenburg* z 1939 roku i książki H. Kubacha i J. Seegera *Die Kunstdenkmäler des Kreises Sorau und der Stadt Forst* z 1939 roku, które stanowiły podstawę większości dalszych opracowań i badań kompleksu, m.in.: publikacji dr B. Bielinis-Kopeć i prof. dr. hab. J. Kuczera pt. *Sorau/Żary*.

Ogólna problematyka ochrony zabytków na Ziemiach Zachodnich została poruszona m.in. już na konferencji naukowo-konserwatorskiej pt. *Ochrona dziedzictwa kulturowego zachodnich i północnych ziem Polski*². W szczególności zwraca się tutaj uwagę na artykuł Stanisława Kowalskiego *Ochrona zabytków na Środkowym Nadodrzu po 1945 roku*, w którym opisana jest ogólna problematyka opieki nad

¹ Pojęcia związane z tzw. współdzielonym dziedzictwem (*shared heritage*) są podejmowane m.in. w kręgach niemieckiej szkoły konserwatorskiej Gabi Dolff-Bonekämper.

² Konferencja odbyła się w Rydzynie w dniach 26-27 listopada 1993 i została zorganizowana przez Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków, Polski Komitet Narodowy ICOMOS. Towarzyszyła temu publikacja materiałów konferencyjnych o tym samym tytule.

dziedzictwem materialnym w regionie obejmującym rozpatrywane przez autorki miasto Żary w okresie od 1945 do 1993 roku.

1.3. Problematyka

Kwestia problemów dotyczących ochrony zabytków na terenie Polski jest tematem często poruszonym w opracowaniach i artykułach na wielu płaszczyznach. Wynikają one najczęściej z braku odpowiednich funduszy, niejasnych przepisów prawnych, ale również często z braku chęci świadomego wzięcia odpowiedzialności [Sabaciński 2012] za spuściznę przeszłych pokoleń. Szczególnie jest to problematyczne, kiedy dziedzictwo to jest zdefiniowane jako obce lub nawet wrogie – jak to miało miejsce w omawianym tutaj przypadku.

Brak podstawowych działań takich jak niezabezpieczanie zabytków samo w sobie wpływa negatywnie, prowadząc do postępującej degradacji historycznych przestrzeni. Nieingerencja może być również spowodowana niewielkim przywiązaniem, doprowadzając do całkowitego pozostawienia lub świadomego kształtowania otoczenia przy lekceważeniu rangi zabytku. Na ziemiach łużyckich większość obiektów jest pozostałością niemieckich wpływów, które wciąż traktuje się w naszym kraju z dystansem. Z tej przyczyny pełny obraz wyniszczzonego kompleksu, w tym przypadku żarskiego zespołu zamkowo-pałacowego, ukazuje, jak degradujące mogą być niewłaściwe decyzje oraz ich wpływ na historyczne dziedzictwo.

2. PROBLEMATYKA ZESPOŁU ZAMKOWO-PALACOWEGO W UJĘCIU HISTORYCZNO-INTERPRETACYJNYM

2.1. Wprowadzenie

W pierwszej kolejności zostało wykonane studium historyczno-interpretacyjne w zakresie całego kompleksu przestrzennego, czyli zamku, pałacu, parku i folwarku. Całość została przedstawiona na tle relacji wyżej wymienionego zespołu z miastem Żary.

Badania przeprowadzone tą metodą bazowały na zebraniu dostępnych materiałów bibliograficznych na temat kompleksu oraz późniejszej ich analizie i interpretacji pozwalającej zrozumieć narosłe na przestrzeni wieków powiązania w strukturze miasta. Źródłem informacji były rozmowy odbyte z lokalnymi konserwatorami zabytków w siedzibie Miejskiego Konserwatora Zabytków w Żarach oraz w głównej siedzibie Lubuskiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze. Zebrane zostały również dostępne materiały na temat badanych obiektów znajdujące się w bibliote-

kach³, archiwach⁴, źródłach internetowych, artykułach oraz informacjach prasowych, a także sporządzona została aktualna dokumentacja fotograficzna i kilkukrotna wizja lokalna.

Zgromadzone materiały źródłowe i opracowania pozwoliły na przeanalizowanie historii obu badanych obiektów wraz z budynkami gospodarczymi i kompleksem ogrodów, poznanie dokładnego opisu przekształceń oraz zniszczeń. Analizie poddano również funkcje, jakie pełnił kompleks, oraz wpływ kolejnych właścicieli na jego dalszy los.

Zebrane dane ujawniły obraz wysokojakościowego dziedzictwa z wielowiekową historią, który dziś jest zaniedbany i popada w kolejne stany rozkładu. Aktualnie ze względu na mocno postępujące zniszczenia kompleks pozostaje terenem zamkniętym.

Celem tych badań jest nie tylko zrozumienie bogactwa i wartości zespołu zamkowo-pałacowego, lecz również zgłębienie przyczyny obecnego stanu budynków zabytkowych.

2.2. Zamek Dewinów i Bibersteinów

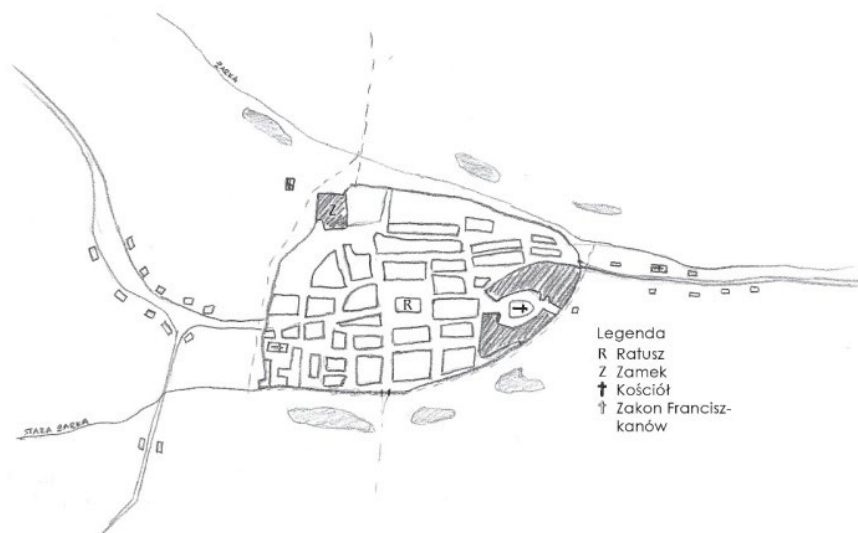
Czas powstania miasta Żary, w którego centrum zlokalizowany jest omawiany zespół, przypisuje się na okres wczesnego średniowiecza – ok. XI wieku [Kaczmarczyk, Wędzki 1970: 7]. Gród założono w miejscu przecięcia dwóch ważnych traktów: szlaku południowego prowadzącego ze Szczecina do Pragi i traktu solnego, który łączył europejskie kopalnie [Bielinis-Kopeć, Kuczer 2015]. Dwa główne ośrodki przedlokacyjne stanowiły osada kościelna oraz zamek datowany na 1207 rok, należący wówczas do pierwszych właścicieli miasta – Dewinów.

Z końcem XIII wieku miasto przejmuje ród Packów. Początkowo ród ten panował w Przewozie, w późniejszym czasie córka Albrechta von Dewina wydana zostaje za Ulricha Packa II, który po śmierci Albrechta zostaje właścicielem Żar. Warto zwrócić uwagę, że aneksja przestrzeni łączyła się z przejściem odpowiedzialności za dalszy rozwój zamku z zaakceptowaniem istniejącego w tym miejscu uprzednio dziedzictwa. Przyczyn tego faktu można poszukiwać w innym niż dzisiejsze pojmowaniu przynależności kulturowej. Średniowiecze jest czasem struktur feudalnych i silnego manoralizmu. Ustrój ten wciąż jeszcze dominował w XIII wieku i wiązał się z przewagą narracji lokalnych (rodowych) nad narodowymi. Stąd przejście mienia nie dawało żadnego moralnego uzasadnienia dla jego unicestwiania w celu zamazania niewygodnej i niechcianej historii poprzedników.

³ Biblioteka Politechniki Poznańskiej w Poznaniu, Biblioteka Publiczna Miejska w Żarach, Biblioteka Publiczna Miejska w Gubinie, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. C. Norwida w Zielonej Górze, Biblioteka UZ w Zielonej Górze.

⁴ Archiwum LWKZ w Zielonej Górze.

UKŁAD PRZESTRZENNY PO LOKACJI MIASTA

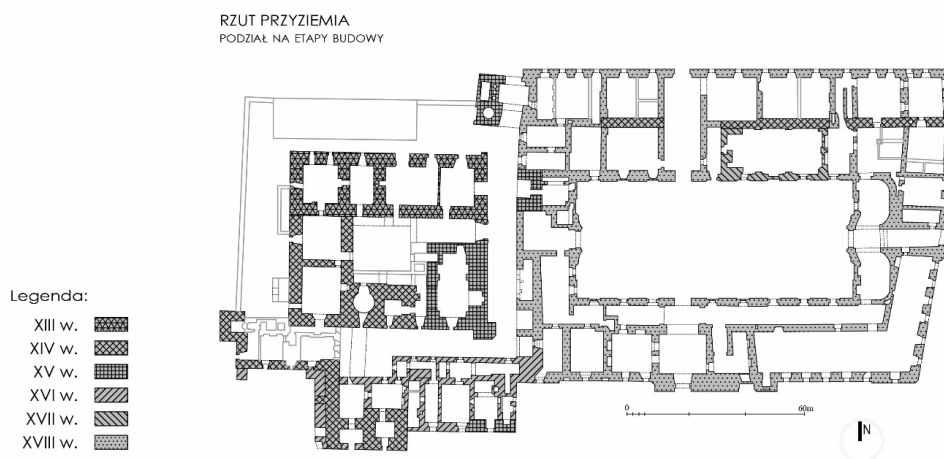

Rys. 1. Żary: rekonstrukcja układu przestrzennego po lokacji miasta [opracowanie graficzne: Emilia Polak, na podstawie *Studium nad początkami i rozplanowaniem miast nad środkową Odrą i dolną Wartą*]

Podobne zjawisko możemy zauważyć także później. Znacząca przebudowa zamku następuje u schyłku panowania rodu Bibersteinów [Kowalski 1994]. Odbudowy i przebudowy zamku w stylu renesansowym podjęli się Hieronim i jego brat Krzysztof von Biberstein w roku 1549. Pracami budowlanymi kierował miejscowy mistrz przybyły z Jawra. Przebudową skrzydeł mieszkalnych zajmowali się nieznani mistrzowie włoscy. Fakt zaangażowania mistrzów włoskich świadczy o wysokiej jakości wzorców, które zostały wykorzystane do modernizacji zamku.

2.3. Zespół pałacowy Promnitzów

Czasy największej świetności nastąpiły po przejęciu zamku przez Erdmana II Promnitza, który w 1710 roku rozpoczął budowę ogromnego kompleksu pałacowego połączonego z zamkiem [Pilch, Kowalski 2012: 370-371]. Poza projektem nowego obiektu pałacu wprowadzono renesansowe przebudowy dla zamku.

Rys. 2. Plan zespołu zamkowo-pałacowego z oznaczeniem wieku budowy [opracowanie: Emilia Polak, na podstawie: Pilch, Kowalski 2012]

W rozbudowywanym zespole przewidziano powstanie kaplicy pałacowej, folwarku, ujeżdżalni, ogrodów i parków. Przez pałac przeprowadzono oś urbanistyczną północ-południe przechodzącą przez centrum miasta, park przed pałacem, pałac i dalej drogą przez założenie parkowe do folwarków zakończone błękitną bramą i ciągnące się dalej na północ. W tym czasie miasto znacznie się zmieniło – większość drewnianej zabudowy została zastąpiona budynkami murowanymi.

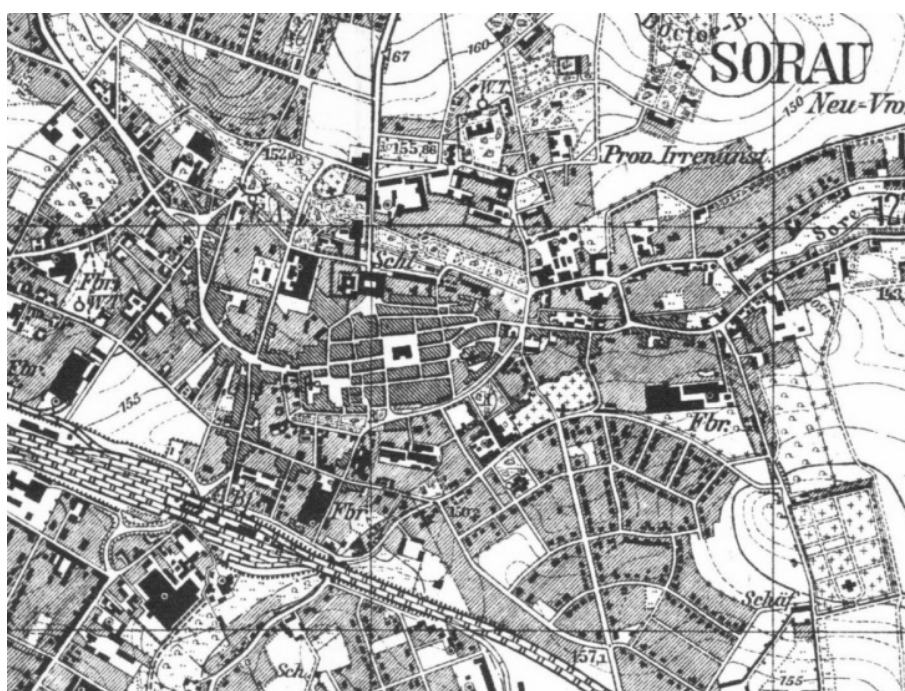
Rozbudowy XVIII-wieczne przyniosły pogłębienie relacji między rezydencjami szlacheckimi a miastem. W spleceniu ze sobą obu struktur można wyczytać aktywną chęć współdziałania pomiędzy dwoma organizmami – miastem a rezydencjami możnowładców.

2.4. Zespół zamkowo-pałacowy po wcieleniu do Prus

W 1815 roku na mocy kongresu wiedeńskiego Żary (Sorau) znalazły się pod panowaniem Prus. Jest to moment, kiedy ziemie żarskie przestają znajdować się w prywatnych rękach, czyli jest to koniec rządów rodu Promnitzów – ostatnich właścicieli ziem żarskich. W konsekwencji, co często okazuje się rzeczywistością w przypadku utraty własności prywatnej, kompleks zaczął być zaniedbywany i tracił na swojej świetności. Niedługo później, w 1820 roku rozebrano także część murów miejskich, co miało istotny wpływ na rozwój urbanistyczny miasta. Pozostała część murów została wysadzona w 1836 roku, przez co do czasów współczesnych ocalały jedynie niewielkie jego fragmenty. Prusy utrzymały swoją kontrolę nad terenami Dolnych Łużyc do II wojny światowej.

W 1824 roku zamek został przekształcony w więzienie [Kowalski 1994], w którym skazańcy w ramach pracy zajmowali się przędzeniem wełny. Później od roku 1930 pełnił funkcję muzeum regionalnego.

Jak widać na mapie z 1939 roku, zamek i pałac wraz z przynależną do nich zabudową zajmują strategicznie ważny punkt północnej części centrum miasta. Nadal czytelna jest również oś prowadząca z północy w stronę pałacu i przecinająca szeroki pas zieleni poprzedzającej kompleks. Miasto znacznie poszerzyło swoje granice, na co wpływ miały rozebranie murów miejskich na początku XIX wieku i rozwój przemysłu w czasie, gdy ziemie należały do Prus, oraz budowa gęstej sieci kolejowej⁵.

Rys. 3. Fragment mapy miasta Żary z 1939 roku [Archiwum Map Zachodniej Polski, fragment nr 4356]

2.5. Powojenne dzieje miasta zespołu i miasta

Po II wojnie światowej granice Polski przesunięto na linię Odry i Nisy Łużyckiej, miasto Żary weszło w granice państwa polskiego. Omawiany tutaj zespół przestrzenny, który ucierpiał podczas działań wojennych jedynie w niewielkim stopniu,

⁵ Jaworski, Szymczak (red.) 2013: 106, grafika: rozwój kolei na ziemi żarskiej w XIX i XX wieku.

zaadaptowano początkowo na siedzibę starostwa [Bielinis-Kopeć, Kuczer 2015: 18]. Bardzo szybko jednak obiekt stracił swoją funkcję i w wyniku nieużytkowania zaczął popadać w ruinę.

Związane to było z pewnością także z szerszym problemem „niechcianego” dziedzictwa. Oto bowiem w sąsiedztwie wielkopańskiej zabudowy niewątpliwie wysokiej jakości, ale nieakceptowanej proveniencji zamieszkali po wojnie Polacy przesiedleni ze wschodu. Nastąpiło tutaj niejako podwójne wykorzystanie: z własnej narracji lokalnej, ale także uczynione poza granicę tradycji polskiej. Przeniesienie osadników polskich na tereny „obce” – niemieckie sprawiło, że nowi mieszkańcy byli szczególnie podatni na propagandę, potrzebując uprawomocnienia ich obecności na tych ziemiach, stąd pojawiająca się niejednokrotnie mocno zmanipulowana opowieść o piastowskich tradycjach Dolnych Łużyc. Można wyobrazić sobie, jak trudno było nowym mieszkańcom odnaleźć tożsamość z zastanymi pozostałościami świetności rodów niemieckich.

Jednocześnie warto pamiętać o wielowarstwowości odbywającego się na tych ziemiach wyobcowania i równoczesnego spiętrzenia warstw identyfikacji. Jest to obszar zamieszkały uprzednio przez Serbołużyczan, których tożsamość lokalna była podawana w wątpliwość przez władze niemieckie w długotrwałym procesie germanizacji. W XIX wieku w wyniku zintensyfikowanej industrializacji wystąpił silny napływ ludności niemieckiej na ten obszar i wspomniana grupa etniczna została naturalnie zepchnięta do roli mniejszości, a ich kultura przesunięta na margines dyskursu społecznego.

Dziś Żary są ograniczone pod względem rozwoju przestrzennego, miasto z każdej strony ma barierę hamującą ekspansję administracyjną. Część południowo-zachodnią zajmują tereny przemysłowe. Część północną zajmuje stare lotnisko, które przekształcane jest na dzielnicę gospodarczą. Zaś obszar w południowo-wschodniej części obejmuje teren Zielonego Lasu, Natura 2000. Ze względu na tak ograniczone możliwości rozszerzania granic miasta tak ważne jest zadbanie o uporządkowaną strukturę w jego granicach oraz wykorzystanie i rozwój jego istniejących elementów wartościowych urbanistycznie.

Elementem takim jest z całą pewnością kompleks zamkowo-pałacowy wraz z otaczającym założeniem. Jego obecny stan mimo dużej degradacji pozwala na możliwość efektywnej rewitalizacji ze względu na zachowaną tkankę historyczną. Przy umiejętnym włączeniu jej do otaczającej przestrzeni może dodatkowo zyskać z uwagi na posiadany ogromny potencjał urbanistyczny. Dziedzictwo to jest łatwe do zinterpretowania jako kultura obca, co stanowi trudność we włączaniu go do obecnych struktur, przez niechęć i wyparcie lokalnej społeczności.

Obecnie opiekę nad zamkiem sprawują władze miasta Żary, które od czasu spłónienia wieży zamkowej działają w celu jej rekonstrukcji⁶ oraz przygotowują plany

⁶ Dane pochodzą z września 2020 roku. Obecnie wieża zamkowa została zrekonstruowana do stanu i stylu przed spaleniem. Wciąż trwają prace i promocje mające na celu renowację obiektu z możliwością udostępnienia dla zwiedzających.

dalszych prac dążących do częściowego przywrócenia obiektu zamkowego do użytkowania. Część pałacowa natomiast należy do prywatnego właściciela, co nie wpływa na poprawę stanu tej części kompleksu. Przed rokiem 2019 oba obiekty należały do tych samych właścicieli, dopiero późniejsze rozmowy doprowadziły do przejęcia części zamkowej przez miasto. Aktualnie właściciel nie wykonuje żadnych prac mających na celu restaurację części pałacowej i przylegających do niej ogrodów.

Najbardziej aktualne opracowanie obejmujące opisywany obszar stanowi dokument dotyczący miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego⁷, w którym zamek oraz pałac wpisano jako elementy zagospodarowania o szczególnym znaczeniu dla kształtowania przestrzeni stanowiące o tożsamości Żar⁸. Obszary, na których znajdują się kompleks zamkowo-pałacowy i obszary sąsiadujące, znajdują się w strefie konserwatorskiej, dla której ustalono warunki szczegółowe zagospodarowania przestrzennego i kształtowania zabudowy oraz zasady ochrony stref konserwatorskich i obiektów zabytkowych. Dla terenu kompleksu zamkowo-pałacowego ustalono przeznaczenie funkcjonalne obiektów: zamku na usługi związane z kulturą, a pałacu pod funkcje usługowe; obowiązującą linię zabudowy, dopuszczenie odtworzenia fosy czy narzucenie kształtu dachów jako mansardowe lub dwuspadowe. Na wskazanym terenie nie dopuszczono wznoszenia zabudowy tymczasowej. Oba obiekty zostały wpisane do rejestru zabytków⁹, przez co obowiązują je także dodatkowe ustalenia zawarte w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Należy również zwrócić szczególną uwagę na postulaty konserwatorskie zawarte w opracowaniu szczecińskiej pracowni konserwacji zabytków w 1961 roku przez Krystynę Kroman, gdzie wskazano w odniesieniu do zamku, że jest on jednym z najcenniejszych świeckich obiektów architektonicznych na terenie województwa zielonogórskiego, oraz postulowano przeprowadzenie możliwie szybko prac zabezpieczających i stopniowej odbudowy. Słusznie zauważono, że pozostawienie zabytku, wówczas w dobrym stanie, lecz niezabezpieczonego przed kradzieżami i czynnikami atmosferycznymi, groziło dewastacją i poważnymi zniszczeniami. Kolejnymi postulatami były: przeznaczenie zamku na funkcję kulturalną oraz możliwe nieingerowanie w układ wewnętrzny, a dostosowanie funkcji do obecnego układu, wymiana pokryć dachowych, odbudowa sklepień kolebkowych, oraz zdjęcie tynków wewnętrznych w celu odsłonięcia oryginalnych polichromii ściennych. W odniesieniu do krużganków zalecono pozostawienie ich otwartych ze względu na brak uzasadnienia historycznego dla ich zamknięcia w XX wieku.

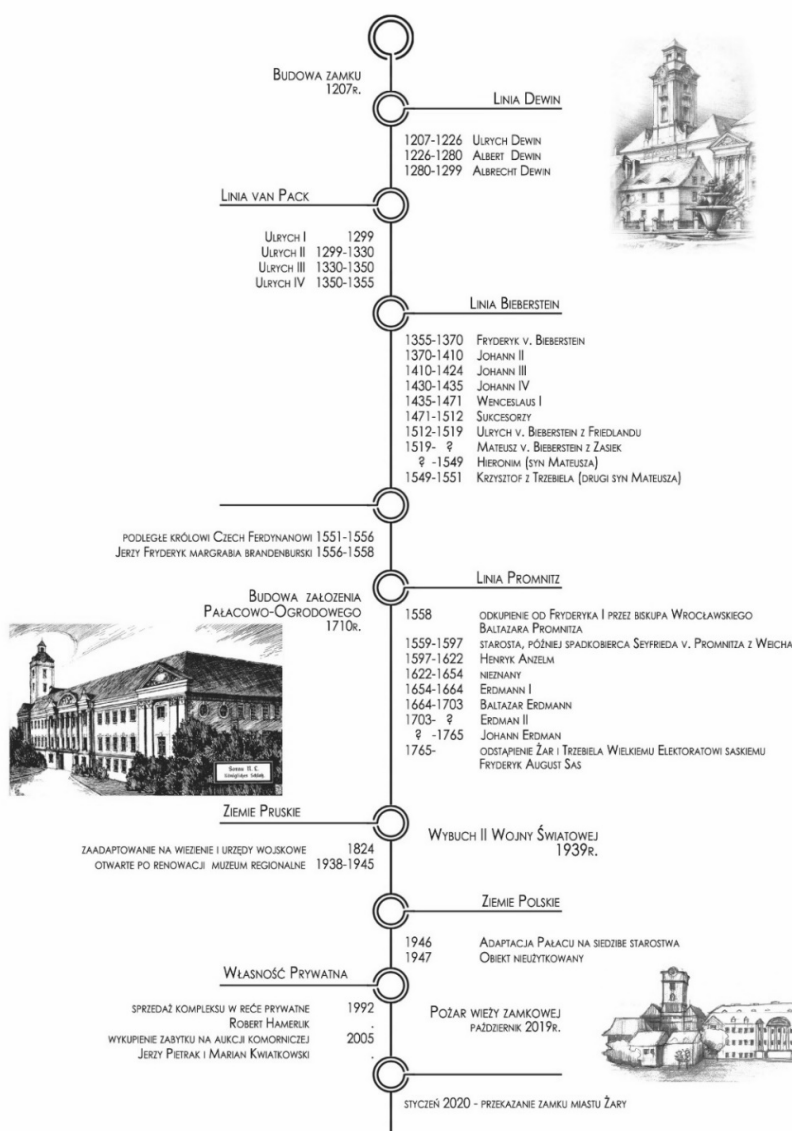
⁷ Uchwała nr XLI/79/14 Rady Miejskiej w Żarach z dnia 9 października 2014 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego – terenów centrum miasta w Żarach.

⁸ Por. § 10.1 pkt 7.2 Uchwały nr XLI/79/14 Rady Miejskiej w Żarach z dnia 9 października 2014 roku.

⁹ Do rejestru zabytków wpisano decyzją WKZ: z dnia 10 marca 1960 roku zespół zamkowy w Żarach pod nr 143, z dnia 16 września 1963 roku pałac Promnitzów w Żarach pod nr 636.

Przeprowadzanie analizy historycznej pozwoliło nakreślić szczegółowy kontekst, określić jego specyfikę w odniesieniu nie tylko do widocznej struktury, ale do równie ważnej przeszłości obiektów i ich otoczenia tworzących niepowtarzalny charakter omawianej przestrzeni.

LINIA WŁAŚCICIELI ZAMKU I PAŁACU W ŻARACH

Rys. 4. Chronologiczna linia właścicieli zamku i pałacu w Żarach [opracowanie graficzne: mgr inż. arch. Emilia Polak]

3. JAKOŚĆ PRZESTRZENI ZESPOŁU ZAMKOWO-PALACOWEGO

Następnym przeprowadzonym badaniem była metoda jakościowa (inspirowana tzw. metodą POE [Niezabitowska 2014]). Ocenie tutaj podlegają ważne elementy z punktu widzenia użytkownika końcowego: jakość techniczna, funkcjonalna i behawioralna przestrzeni. Obserwacji podlegają także pojedyncze elementy, po czym zostają wyciągnięte wnioski dotyczące przeprojektowania bądź rewitalizacji budynku. Przeprowadzając omawianą metodę, wzięto pod uwagę stan aktualny całej przestrzeni, to jest zabytkowego założenia, przedpoła zamku i pałacu, a także punkty węzłowe oraz powiązanie historycznie i urbanistycznie. Przeanalizowano bodźce mogące powodować obecne problemy.

3.1. Diagnoza podstawowych problemów przestrzennych

Ustalono, że ogólny zły stan kompleksu jest wynikiem nieingerowania w tkankę architektoniczną, brak potrzebnych renowacji i konserwacji, a także fakt, że obiekty niszczą i osiadają wraz z upływem czasu. Znajdująca się po stronie wschodniej fosa dziś nie istnieje, widoczne są jedynie nierówności terenu, dzięki którym możemy określić jej wcześniejsze położenie.

Drugim istotnym problemem są degradacja i szabrownictwo dokonywane przez osoby trzecie. Zespół historyczny nie ma wystarczających zabezpieczeń przed wandalizmem. Wszelkie ingerencje w postaci napraw szybko ulegały dewastacji, jak na przykład wyposażenie całości obiektu w nowe rynny odprowadzające wodę z dachu, które w niedużym odstępie czasowym zostały rozkradzione. Problematyczne wydaje się także zagospodarowanie północnej części założenia. Fragment działki został zagospodarowany jako parking miejski, a otaczająca go przestrzeń to zieleń niezorganizowana. Taki stan w żadnym stopniu nie przyciąga zainteresowania, a wręcz zniechęca do zapoznania się z przestrzenią. Sama funkcja parkingu jest odpowiednia i potrzebna, jedynie jego lokalizacja budzi wątpliwości.

Trzeci aspekt dotyczy zerwania historycznego połączenia całego kompleksu. Jako barokowy pałac obiekt posiadał współistniejące obiekty gospodarcze, założenia ogrodowe i parkowe, całość łączyła w jednej linii główna oś przechodząca do bramy wjazdowej nazywanej Błękitną Bramą. Dziś oś jest w istotny sposób zaburzona, przez jej środek między pałacem a parkami przeprowadzono jeden z głównych traktów komunikacyjnych miasta, który stał się ważnym urbanistycznie połączeniem, stając się integralną częścią historycznego założenia.

Mając nadane kryteria, usystematyzowano je względem możliwości rozwiązania problemu, a także wagi jak najszybszej jego likwidacji. Ogólnie ustalenia dotyczyły uporządkowania zieleni otaczającej obiekty, pełnego zabezpieczenia przed kradzieżami, ale także stworzenia odpowiednich warunków umożliwiających dostęp dla

zwiedzających – chodziło o zabezpieczenie dostępu do zniszczonych stropów, a także zrujnowanych klatek schodowych, jak również wzmocnienie miejsc potencjalnie grożących zawaleniem. Uzgodniono również możliwość przeniesienia parkingu miejskiego, wybrano przestrzeń znajdującą się ok. 100 m w linii prostej od aktualnej lokalizacji. Zaproponowano powstanie nowego obiektu parkingu nadziemnego przez wzgląd na lokalizację w centrum miasta. Stwierdzono również za ważne pod względem urbanistycznym, aby domknięte zostały wszystkie pierzeje miejskie znajdujące się w najbliższym sąsiedztwie kompleksu, co uczyniłoby otwarcie powstające w obszarze ogrodów pałacowych. Podane rozwiązania odpowiednio zabezpieczyłyby aktualny stan i przyciągnęły zwiedzających, następnym krokiem powinno być wzbogacenie kompleksu, nadanie mu nowej funkcji i zwrócenie miastu, np. przez wzmocnienie słabo widocznej osi lub stworzenie w jej miejscu nowych połączeń przestrzeni.

3.2. Postulaty urbanistyczne, architektoniczne i konserwatorskie

W związku z przedstawionymi wyżej problemami należy wprowadzić następujące rozwiązania:

1. Oczyszczenie, renowacja i odbudowa zrujnowanych obiektów dostosowujące je do nowej funkcji, a także zaprojektowanie najbliższego otoczenia, tj. zdegradowanej fosy i ogrodu znajdujących się między murami po stornie zachodniej.
2. Zabezpieczenie całości przed rozbojami i kradzieżami. Obecny stan umożliwia rozkradanie, a także kolejne wyniszczenia pozostałości.
3. Modernizacja przedpola kompleksu, usunięcie bądź przeniesienie funkcji parkingu.
4. Zaakcentowanie istniejącego reprezentacyjnego wejścia.
5. Wzmocnienie historycznej osi pałac–Błękitna Brama.
6. Zespolenie całości kompleksu z istniejącymi trzema parkami w jeden wielofunkcyjny kompleks.

Ustalono, że rozwiązanie powyższych problemów jest kluczowe dla dalszego istnienia historycznego założenia. Bezwzględnie prace należy rozpocząć od zabezpieczenia obecnego stanu, a następnie stopniowo go poprawiać, dostosowywać nowe funkcje i udostępniać je zwiedzającym. Obiekt ma ogromny potencjał rewitalizacyjny – zlokalizowany jest w centrum, dużą wartość historyczną i jest cenny pod względem urbanistycznym.

3.3. Wnioski

Biorąc pod uwagę historię miasta, można wysnuć wnioski, jak ważnym ośrodkiem życia były Żary, a także fakt powstania tak dużego i reprezentacyjnego założenia zamkowo-pałacowego na jego terenach. Dziś miasto jest w momencie, w którym

główny rozrost przestrzenny jest możliwy przez pochłanianie przylegających do niego wsi. W takim wypadku istotne jest skupienie się na istniejącej już tkance miejskiej. Historyczny kompleks, znajdując się w samym środku miasta, staje się w tej sytuacji szczególnie ważny. Ma duży potencjał, aby stać się głównym ośrodkiem miasta dla ludności miejscowej, ale także turystów. Biorąc pod uwagę wszystkie fakty, zdecydowanie jest to przestrzenne genius loci.

4. ANALIZA DOBRZYCH PRAKTYK REWITALIZACYJNYCH W WOJEWÓDZTWIE LUBUSKIM

Ostatnie badanie, wielokrotne studium przypadku, polegało na określeniu kryteriów poszukiwania przykładów w postaci innych obiektów. Autorzy skupili się na obiektach w skali lokalnej, tj. na terenie województwa lubuskiego. Istotnymi aspektami były daty powstania, pierwotna funkcja, materiały i integracja z zielenią. Rozpatrzono także budynki powstałe dzięki rodom Bibersteinów i Promnitzów. Przeanalizowano obiekty odrestaurowane i oddane do użytku, ale także te, które jak kompleks w Żarach są w stanie wyniszczenia. Wyszukano restauracje w pełni historyczne oraz te uwzględniające uzupełnienia w stylu nowoczesnym. Wyszukano zabytki na terenie Niemiec i Czech, oceniono, w jakim stanie są zachowane, i porównano państwową ochronę zabytków na terenie tych państw z ochroną zabytków w Polsce.

4.1. Zespół pałacowo-parkowy Promnitsa-Brühla w Brodach

Jednym z istotniejszych przykładów stał się obiekt w Brodach, również z województwa lubuskiego. Kompleks ten, mniejszy niż później wybudowany pałac żarski, powstał również dzięki rodzie Promnitzów. Pierwotnie nie był jednak tak okazały, dopiero kolejny właściciel zajął się rozbudową i integracją z architekturą miasta. Stanowi dobry przykład ze względu na częściowe przywrócenie do użytkowania i ciągle postępujące renowacje zgodne z wytycznymi konserwatora. Jak dotąd nie zostały przeprowadzone jeszcze wszystkie renowacje, jednak przez cały czas prywatny inwestor realizuje plan pełnego przywrócenia kompleksu. Dziś jest to budynek hotelowo-restauracyjny. Istotne jest, że część remontów udało się wspomóc dofinansowaniami, np. 40% kwoty za odbudowę dachu otrzymano z ministerstwa kultury, projektu Polska-Saksonia 2014-2022. Udało się również dofinansować badania 200 próbek elewacji. Poza tym większość kosztów wciąż ponosi właściciel. Na tę chwilę zawiązano współpracę z niemiecką częścią Branitz – Cottbus, Bad Muskau–Łęknica, a także z fundacją Przyjaciół Pałacu Brühla. Kompleks w Brodach przetrwał liczne spalania, rozboje i okresy wojny, przez większość czasu starano się jednak, aby był on w użytku.

5. REWITALIZACJA ZESPOŁU ZAMKOWO-PALACOWEGO W ŻARACH

Badania historyczno-interpretacyjne, analiza jakościowa i identyfikacja dobrych praktyk stanowiły odpowiednią podstawę do pracy projektowej, której celem była rewitalizacja kompleksu zamkowo-pałacowego w Żarach.

5.1. Rola wniosków z przeprowadzonych badań

Przeprowadzone badania pozwoliły stwierdzić zasadność wszystkich zawartych w opracowaniu konserwatorskim postulatów oraz umożliwiły wskazanie kolejnych praktyk, które mogą pozwolić na poprawę jakości zabytku. Poza ogólnymi postulatami zawartymi w części badawczej metodą jakościową, obszar wymaga badań archeologicznych i konserwatorskich, które pozwolą ocenić i odtworzyć strukturę nawiązującą do oryginalnej tkanki. Analizowane archiwalne materiały wykazały również pewne braki w inwentaryzacjach. W zamku znajduje się piwnica zinwentaryzowana i możliwie dostępna, jednak ta pod pałacem jest niewiadomą. Możliwe, że badania archeologiczne i wykopaliskowe wykazały nowe informacje dotyczące nieznanych przestrzeni.

Obejmując zagadnienie szerzej i wychodząc poza granice samego historycznego założenia, przedstawić można kolejne dobre praktyki, które wzbogaciłyby omawianą przestrzeń. Jedną z nich jest odtworzenie osi barokowej przez stworzenie prostej bezpośredniej komunikacji pieszej, być może idącej nad lub pod istniejącą arterią. Wzmocnione zostałyby również współistnienie parku i historycznych obiektów.

Interesującymi postulatami mogą być również te wyłonione podczas prowadzenia badań w związku z pracą magisterską. Możliwość przeniesienia funkcji placu parkingowego w inne miejsce i dodatkowo stworzenia nowego obiektu dostosowanego w pełni do tej funkcji pozwoliłaby na kolejną reprezentacyjną przestrzeń zabytkowego zespołu. Projekt koncepcyjny dyplomu zakładał powstanie nowego obiektu nawiązującego jedynie swoją lokalizacją do istniejącej wcześniej masztalarni. Uważa się jednak, że samo przearanżowanie tej przestrzeni na bardziej przyjazne dla zwiedzających, dzięki zieleni, otwarciu pałacowego ogrodu i synergii z parkami, spotkałoby się z pozytywnym odbiorem zarówno mieszkańców, jak i turystów.

Biorąc pod uwagę siłę dominandy, jaką stanowi kompleks, i rozszerzając analizę o sprawdzenie wpływu tej struktury na obręb miasta, można wysnuć wniosek, że obiekty te są kluczowym elementem ducha miejsca w Żarach. Bardzo ważne jest więc, aby pamiętać o nich i starać się przywrócić je do życia codziennego mieszkańców. Wskazane metody są jedynie wskazówkami mającymi na celu ukazanie problemu, który istnieje nie tylko w Żarach, ale także w wielu innych miejscach.

Być może odpowiednie byłoby przywołanie postulatu art. 5 Karty weneckiej: „Konserwacji zabytków zawsze sprzyja ich użytkowanie na cele użyteczne społeczne (...)”.

5.2. Wizja urbanistyczno-architektoniczna

Ideą przewodnią proponowanego rozwiązania przestrzennego jest przywrócenie zaniedbanego kompleksu pałacowo-zamkowego znajdującego się niemal w centrum miasta do użytku przez mieszkańców i turystów dzięki renowacji, stopniowej adaptacji do nowych funkcji i szeregu mniejszych ingerencji w teren otaczający kompleks. Przeprowadzenie wstępnych badań przyniosło pierwsze decyzje projektowe formujące koncepcję całego założenia.

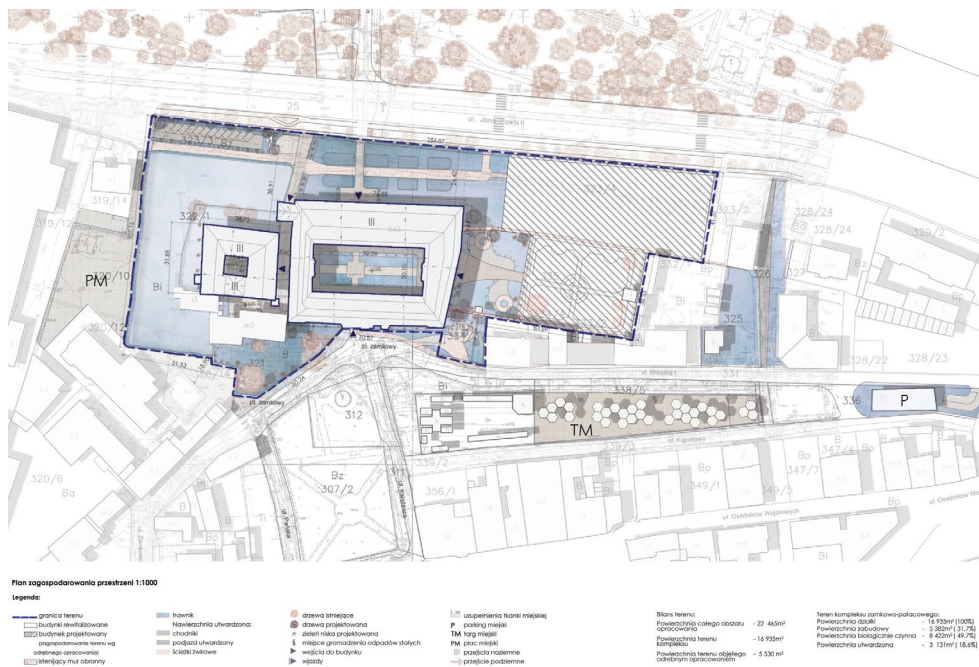
Po szerokich analizach wybrano następujące funkcje: muzealną dla obiektu zamkowego i uczelnianą dla obiektu pałacowego. Zakłada się, że całość będzie miejscem również dla mieszkańców, a także będzie przyciągać zagranicznych gości.

Prace koncepcyjne rozpoczęto od projektu zagospodarowania terenu, czyli wyznaczenia granic opracowania i określenia jego dokładności dla poszczególnych części. W niniejszej pracy został stworzony ideowy projekt całego założenia urbanistycznego dla wyznaczonej części miasta uwzględniający połączenie istniejących parków z założeniem, stworzenie nowego parkingu miejskiego, placu przylegającego do zamku od strony zachodniej, uzupełnienie zabudowy kwartału na wschód od ogrodu pałacowego, rewitalizację targu miejskiego. Dodatkowo projekt renowacji i adaptacji zamku (zakładający odbudowę wieży) oraz pałacu wraz z przyległymi ogrodami i przedpołem zespołu, a także nowy projekt budowy masztalarni.

Taki zakres projektowy został zaadresowany w celu reintegracji zespołu żarskiego. Analiza historyczna wykazała, że znaczeniowo i przestrzennie kompleks jest integralną częścią zarówno miasta, jak i osi ogrodowej ukierunkowanej na północ, stąd poszerzony obszar opracowania urbanistycznego.

Uzupełnienie zespołu o nową zabudowę w miejscu dawnej, nieistniejącej już masztalarni jest strategią rewitalizacyjną, która ma uprawdopodobnić oswojenie przestrzeni o „obcym” pochodzeniu i niejako włączyć cały układ urbanistyczny do tożsamości obecnych mieszkańców Żar.

Część zamkowa stanowi zachodnią część kompleksu i obejmuje zamek z dziedzińcem wewnętrznym, przestrzeń między pałacem a zamkiem, północną wieżę bramną przyległą do pałacu, fosę zamkową oraz teren na północ od niej. Projekt zakłada wejścia do obiektu od północnej strony miasta przez istniejącą wieżę bramną, a następnie przez dziedzińiec między zamkiem a pałacem do głównego wejścia znajdującego się na wschodniej ścianie zamku. Układ funkcjonalny nie został zmieniony, a raczej wzbogacony o dodatkowe elementy. Zakłada się zamknięcie dziedzińca wewnętrznego przeszklonym zadaszeniem na stalowej konstrukcji.

Rys. 5. Projekt zagospodarowania terenu w obszarze zawierającym zespół zamkowo-pałacowy [opracowanie graficzne: E. Polak, A. Tulska]

Pałac wraz z ogrodami położonymi po wschodniej stronie od niego stanowi wschodnią część kompleksu. Główne wejścia do obiektu znajdują się osiowo względem siebie na północnej i południowej fasadzie pałacu, dodatkowo ma on dwa wejścia zlokalizowane na prostopadłej osi we wschodnim i zachodnim skrzydle prowadzące kolejno do ogrodów zamkowych i do części zamkowej. Koncepcja zakłada zaadaptowanie pałacu do funkcji uczelni wyższej. Do zrealizowania koncepcji zaplanowano wykorzystanie istniejących podziałów pomieszczeń oraz kondygnacji, aby w minimalnym zakresie ingerować w zabytkową tkankę obiektu. Planuje się też odrestaurowanie istniejących zabytkowych klatek schodowych stanowiących jeden z punktów charakterystycznych pałacu. Bryła zewnętrzna nie została zmieniona, dodatkowy element stanowi przeszklony łącznik zaprojektowany na dziedzińcu pałacowym, mający na celu ułatwienie komunikacji na parterze.

Budynek masztalarni został zaproponowany w dwóch różnych wersjach. Jest on zlokalizowany przy al. Jana Pawła II na wschód od pałacu w miejscu wcześniej istniejącego budynku masztalarni przypałacowej. Wyjściowa forma budynku poddyktowana została obrysem lokalizacji dawnej, dziś już nieistniejącej masztalarni. Kluczowym elementem projektu jest dawny mur miejski stanowiący zarazem jedyną zachowaną ścianę wcześniejszego obiektu. Istotnym czynnikiem w kształtowaniu

formy były także wymiary dawniej istniejącego budynku, który miał wąską i podłużną bryłę. Obiekt ma stanowić dopełnienie dominującej bryły kompleksu zamkowo-pałacowego i swoją nowoczesną formą jeszcze mocniej wydobywać wartość zabytkowego kompleksu.

Rys. 6. Wizualizacja przedstawiająca kompleks zamkowo-pałacowy wraz z przenikającymi się projektami koncepcyjnymi dla budynku nowej masztalarni [opracowanie graficzne: E. Polak, A. Tulska]

5.3. Dialog – konfrontacja tez i założeń z wizją konserwatorską

W rozmowie z Wojewódzkim Lubuskim Konserwatorem Zabytków Barbarą Bielinis-Kopeć¹⁰ dyskusji poddane zostały wnioski z przeprowadzonych badań przedstawionych w pracy magisterskiej. Oceniła ona stan zabytku jako dobry i mający duży potencjał na przywrócenie funkcjonalne przynajmniej odzyskanej przez miasto z rąk prywatnych części zamkowej. Przedstawiona propozycja odtworzenia połączenia kompleksu zamkowo-pałacowego z parkiem potraktowana została jako dobre rozwiązanie, jednak zdaniem Barbary Bielinis-Kopeć jest to w tym momencie sprawa drugorzędna, głównym celem na ten moment byłoby przywrócenie rangi kompleksu i jego funkcjonalne ożywienie, co umożliwiłoby dalsze działania.

Konserwator z dystansem odniosła się do koncepcji projektowej przeszklenia dziedzińca zamkowego, które skomentowane zostało jako niezasadne ze względu na

¹⁰ Na podstawie rozmowy z Wojewódzkim Lubuskim Konserwatorem Zabytków przeprowadzonej 19 marca 2021 roku przez E. Polak i A. Tulska-Bogacką.

wystarczającą liczbę pomieszczeń możliwych do zagospodarowania i brakiem potrzeby sztucznego tworzenia kolejnych powierzchni oraz funkcjonalnie trudne do utrzymania. Zdaniem Barbary Bielini-Kopec otwarty dziedziniec jest wartościowy właśnie w takiej formie.

Ze sceptycyzmem przyjęty został również pomysł przeniesienia parkingu w mniej reprezentatywną okolicę kompleksu, co poparte zostało zapotrzebowaniem na teren o tej funkcji i jego dużym atutem w bliskim otoczeniu obiektu zabytkowego generującego ruch turystyczny. Autorki zgadzają się, że zmiana miejsca parkingowego jest śmiałym i wizjonerskim posunięciem, prawdopodobnie mogłoby także okazać się trudne w realizacji. Podtrzymują jednak wciąż, że na dłuższy czas takie rozwiązanie na pewno pomogłoby w stworzeniu bardzo atrakcyjnej przestrzeni publicznej łączącej oba zabytki z parkiem miejskim.

Zaproponowane odtworzenie fosy oraz nowe nasadzenia wzdłuż północnej elewacji kompleksu i ogrodu przypałacowego mogłyby okazać się problematyczne ze względu na możliwość konieczności zachowania istniejącej zieleni, która mogła nabrać wartości historycznej, a także na potrzebę przewidzenia wpływu takiego działania na istniejące mury i ich aktualny stan.

Koncepcje odtworzenia masztalarni spotkały się również z pewnym oporem. Zdaniem Barbary Bielini-Kopec działanie takie wymagałoby silnej argumentacji. Tak silny akcent w najbliższym otoczeniu kompleksu musiałby nie przytłoczyć istniejącego zabytku. Zdaniem autorek jednak właśnie przez tak istotne przekształcenie i wprowadzenie formy zwracającej uwagę, a jednocześnie nawiązującej do historii miejsca łatwiejsze okaże się jego włączenie do narracji terenu jako całości. Budowa masztalarni wiązałaby się z przeniesieniem aktualnej funkcji parkingowej, a tym samym wzbogaceniem przestrzeni wizualnie i tak istotnego połączenia z parkiem. Wszystkie te rozwiązania zostały przez autorów poddane analizom, z których odczytać można widoczne zapotrzebowanie dla istniejących terenów zamkowo-pałacowych.

Rozmowa z tak doświadczonym ekspertem w zakresie ochrony lubuskiego dziedzictwa była dla autorek inspirującym doświadczeniem. Konfrontacja architektów z konserwatorem unaoczniała różnice w sposobie myślenia z tych dwóch perspektyw, ale też potwierdziła, że dla każdego najważniejsze jest dobro historycznego zespołu, stworzenie dla niego najlepszych warunków i możliwości ochrony, aby jak najszybciej uratować niszczące dziedzictwo.

6. PODSUMOWANIE

Przedmiot badań został wybrany przez autorów przez wzgląd na piękno architektoniczne historycznego zespołu, ale także wiele związanych z nim problemów, w tym niezwykle istotne zagadnienia rewitalizacji przez rekompozycję i adaptacji funkcjonalnej.

Autorzy projektu rozpoczęli pracę od badań historycznych i ewaluacyjnych, które doprowadziły do wymiernych wniosków stanowiących wytyczne dla projektu urbanistyczno-architektonicznego.

Najważniejszymi dostrzeżonymi problemami omawianego miejsca były: degradacja przestrzeni, przerwanie ciągłości założenia, wykazanie wagi historycznej zespołu zamkowo-pałacowego i jego potencjału tożsamościowego. Ponadto zidentyfikowano problemy zagospodarowania terenu w postaci lokalizacji parkingu miejskiego na wschodniej części działki.

Bardzo istotne okazały się badania historyczno-interpretacyjne, których wyniki potwierdzają ogromne znaczenie zabytku nie tylko dla samego miasta, ale także całych ziem lubuskich. Wykonanie tych analiz wskazało również możliwość zaprojektowania całkiem nowego obiektu w miejscu dziś już nieistniejącej maszталarni. Należy tutaj podkreślić rolę badań architektonicznych opartych na strategii *research by design*¹¹, która umożliwia syntetyczne zaadresowanie wielu różnorodnych problematyk, a tym samym daje możliwość rewizji konkluzji teoretycznych za pomocą technik najbardziej zakorzenionych w pracy architektonicznej.

LITERATURA

- Archiwum Map Zachodniej Polski, fragment nr 4356, <http://mapy.amzp.pl/tk25.cgi?35,61,50,81>.
- Bielinis-Kopeć B., Kuczer J., 2015, *Sorau/Żary. Zamki i ogrody Nowej Marchii*, Hendrik Bäßler Verlag, Berlin.
- Bielinis-Kopeć B. (red.), 2008, *Zamki, dwory i pałace województwa lubuskiego*, Wydawnictwo LWKZ, Zielona Góra.
- Bielinis-Kopeć B. (red.), 2013, *Zabytkowe parki województwa lubuskiego*, Wydawnictwo LWKZ, Zielona Góra.
- Dolff-Bonekämper G., *National – Regional – Global? Old and New Models of Societal Heritage Constructions*, tłum. J. Blower, „Art in Translation”, s. 275-286.
- Hauberg J., 2011, *Research by Design. A research strategy*, „Rev. Lusófona Arquit. Educ. / Archit. Educ.”, 5, s. 46-56.
- Jaworski T., Szymczak R. (red.), 2013, *Atlas historyczny ziemi żarskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.
- Kaczmarczyk Z., Wędzki A., 1970, *Studia nad początkami i rozplanowaniem miast nad środkową Odrą i dolną Wartą*, Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra.
- Kondziela H., 2017, *Antoni Stefan Kąsinowski (1931-2017)*, „Wspomnienia, Wiadomości Konserwatorskie / Journal of Heritage Conservation”, nr 52.
- Kowalski S., 1994, *Miasta Środkowego Nadodrza dawniej. Historia zapisana w zabytkach*, Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra.

¹¹ Tendencja do włączenia strategii projektowych jako metody badań nad przestrzenią może być prześledzona m.in. za: Hauberg 2011: 46-56.

- Kowalski, S., 1995, *Ochrona zabytków na Środkowym Nadodrzu po 1945 roku*, w: *Ochrona dziedzictwa kulturowego zachodnich i północnych ziem Polski. Materiały konferencyjne*, red. J. Kowalczyk, Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków, Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Warszawa.
- Kroman K., 1961, *Zamek Bibersteinów w Żarach*, Pracownia Konserwacji Zabytków, Dział Dokumentacji Historycznej, Szczecin, akt archiwalny w zbiorach archiwum LWKZ. Dok. nr 130/n.
- Niezabitowska E.D., 2014, *Metody i techniki badawcze w architekturze*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice.
- Pilch J., Kowalski S., 2012, *Leksykon zabytków architektury Pomorza Zachodniego i ziemi lubuskiej*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa.
- Polak E., Tulska A., 2020, *Rewitalizacja z adaptacją zamku Bibersteinów i pałacu Promnitzów w Żarach*, praca dyplomowa magisterska, Wydział Architektury Politechniki Poznańskiej, Poznań.
- Sabaciński M., 2012, *Kilka uwag o realizacji przepisów ochrony zabytków. Problemy praktyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Seeger J., Kubach H.E., 1939, *Die Kunstdenkmäler des Kreises Sorau und der Stadt Forst*, Deutscher Kunstverlag, Berlin.
- Uchwała nr XLI/79/14 Rady Miejskiej w Żarach z dnia 9 października 2014 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego – terenów centrum miasta w Żarach.

**PROBLEMS OF PROTECTION OF A “DIFFICULT” HERITAGE
ON THE EXAMPLE OF THE CASTLE AND PALACE COMPLEX IN ŻARY.
URBAN AND ARCHITECTURAL PERSPECTIVE**

Summary

The subject of the research presented in the article is the castle and palace complex in Żary along with its historical, urban and cultural surroundings. The work is a summary of the most important achievements of the research master's thesis, the end result of which is a modernization project of the historic complex with elements of revalorization and adaptive reuse.

Keywords: heritage, Biberstein Castle and Promnitz Palace, Western Territories, Żary